Віта Безлюдна *УДК 378:373.5.011.3-051]811«198»*

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У 80-ті роки XX століття

У контексті реформ вітчизняної освіти, що відбуваються в останнє десятиліття й орієнтують на посилення уваги до освіти загалом і професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов зокрема, особливого значення набуває звернення до історичного досвіду минулого, вивчення, аналіз та узагальнення якого може стати вагомим чинником подальшого її вдосконалення, винайдення ефективних способів підвищення ефективності підготовки педагогічних кадрів у сучасних умовах.

Проблеми підготовки вчителя іноземних мов у вищій школі привертають увагу відомих науковців (О. Бігич, О. Божок, Н. Гончаренко, І. Волотівська, О. Околович, О. Троценко О. Мисечко та ін.). Хоча проведені дослідження певною мірою збагачують історичні знання з означеної проблематики, проте аналіз їх змісту засвідчує, що проблема підготовки вчителя іноземних мов у вищій школі в контексті радянської парадигми залишається недостатньо вивченою.

Метою статті є висвітлення процесу підготовки майбутнього вчителя іноземних мов у 80-ті рр. XX століття.

У 80-ті рр. XX ст. реформування системи освіти охопило майже всі держави світу. Не залишилася осторонь і УРСР. Визначаючи перспективи економічного і соціального розвитку на 1981–1985 рр. і на період до 1990 року, радянські урядові органи велику увагу приділяли системі народної освіти як рушійній силі, що забезпечувала прогрес і процвітання держави. При цьому підкреслювалося, що рівень освіченості має стати випереджаючим відносно до темпів технологічного прогресу.

Уперше було поставлено питання про створення «єдиного загальнодержавного комплексу безперервної освіти, що об'єднував обов'язкову середню, професійно-технічну, середню спеціальну, вищу і післядипломну освіту» [1].

У практиці вищої школи відбувався черговий перегляд чинних навчальних планів усіх спеціальностей ВНЗ, головне завдання яких – підвищити значущість фундаментальних наук з теоретичної і професійної підготовки фахівців широкого профілю, поліпшити практичну підготовку майбутніх учителів, розвиток їх творчих здібностей, посилити міждисциплінарну інтеграцію навчальних курсів.

Навчальні плани було переглянуто з урахуванням кваліфікаційних характеристик фахівців, запроваджених у практику вищої школи на основі Рішення колегії міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 8 квітня 1981 № 14/1 з 1 вересня 1981 року [8].

Відповідно до інструктивного листа Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР № 20 «Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах за новими навчальними планами» нові навчальні плани набули чинності з 1 вересня 1983 року [7, с. 8–9] й поклали початок новому етапу організаторської, методичної та навчально-виховної роботи в усіх ВПНЗ. Особливу увагу звертали на міцне засвоєння студентами фундаментальних наук і оволодіння методами їх використання на практиці.

У другій половині 80-х рр. XX ст. для зміцнення зв'язку ВПНЗ з школою та подолання кадрового дефіциту було прийнято низку постанов: «Основні напрями державної реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984), «Основні напрямки перебудови вищої і середньої спеціальної освіти в країні» (1985), «Про хід перебудови середньої і вищої школи і завдання партії по її здійсненню» (1988), які були покликані повністю реформувати систему вищої освіти в аспекті психолого-педагогічної та спеціальної підготовки педагогічних кадрів; усунути перевантаження навчальних програм і підручників, звільнивши їх від надмірно ускладненого, другорядного матеріалу; посилити політехнічну і практичну спрямованість викладання; здійснити перехід на загальну професійну освіту молоді; розширити підготовку кваліфікованих робітничих кадрів; зміцнити матеріально-технічну базу навчальних закладів; підвищити заробітну плату і поліпшити матеріально-побутові умови педагогічних працівників.

Ключовою фігурою здійснення реформ був учитель, що вимагало розробки спеціальних заходів, спрямованих на підвищення соціального престижу вчителя, поліпшення їх теоретичної та практичної підготовки.

Зокрема, у контексті заходів з реформування загальноосвітньої і професійної школи було передбачено заходи, що стосувалися підвищення якості іншомовної освіти у ВПНЗ. Міністерство Освіти РРФСР у 1984 році опублікувало методичний лист № 78-М «Про вдосконалення навчання іноземних мов», яким визначено високу роль іноземної мови для

вирішення виховних і освітніх завдань школи [10, с. 7–13]. 1987 року було прийнято положення про загальноосвітні школи з поглибленим вивченням іноземної мови, спрямоване на подальше вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Реалізація поставлених завдань не уявлялася можливою без відповідного кадрового потенціалу, що значно активізувало діяльність інститутів удосконалення вчителів, міських, районних і шкільних методичних об'єднань. На різного рівня колегіях, засіданнях і радах обговорювалися питання, що стосувалися підвищення кваліфікації педагогічних кадрів та поширення передового досвіду.

Одним із завдань реформ було усунення перевантаження навчальних програм і підручників, звільнення їх від надмірно ускладненого, другорядного матеріалу.

Для підвищення кваліфікації вчителів іноземної мови на серпневих нарадах 1985 року Міністерство освіти РРФСР в додатку до листа № 63-М рекомендувало такі теми: діяльність методичного об'єднання і його роль у підвищенні професійної майстерності та ерудиції вчителя іноземної мови відповідно до вимог, визначених основними напрямами реформ; використання вчителями іноземних мов лінгафонного обладнання та інших технічних засобів для інтенсифікації процесу формування і розвитку мовної практики.

Відтак у ВПНЗ запроваджено нові навчальні плани, які, як зазначають А. Косаківський, Ю. Круглов, В. Розов, удосконалено в напрямку поглиблення суспільно-політичної, психолого-педагогічної та спеціальної підготовки майбутніх учителів, зміцнення зв'язку теоретичного навчання з практичною діяльністю студентів, поліпшення підготовки студентів до виховної роботи в школі. Це завдання вирішувалося за допомогою поглибленого вивчення усього комплексу дисциплін навчального плану, їх професійної спрямованості, використання спеціальних курсів, семінарів, практикумів для науково-дослідної роботи студентів, що поліпшували підготовку майбутніх педагогів до творчої професійно-педагогічної діяльності в школі [6, с. 30–35].

Тож із 1984/85 н.р. у ВПНЗ, які здійснювали підготовку майбутніх учителів іноземних мов, були запроваджені нові спеціальності подвійного профілю «Історія, іноземна мова», «Російська мова і література та іноземна (англійська/німецька) мова», «Українська мова і література та іноземна (англійська/німецька) мова» та ін. Усього ВПНЗ України впровадили 20 двопрофільних спеціальностей.

Говорячи про вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, репрезентованої, зокрема, обов'язковими курсами за вибором, О. Миролюбов і Є. Мороховська виокремили такі: проблемність курсу, орієнтація на уточнення і поглиблення лінгвістичних знань студентів, зв'язок проблематики курсу з науково-дослідною роботою лінгвістичних кафедр, спрямованість на підготовку студентів до ведення багатоаспектної науково-методичної роботи в школі [11, с. 6–7].

Конструктивним урядовим нововведенням стала постанова «Про заходи щодо вдосконалення підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів системи освіти і професійно-технічної освіти та поліпшення умови їх праці та побуту» (1987), відповідно до якої у ВПНЗ педагогічну практику запроваджували з 1 по 5 курси.

Згідно з інструкцією з педагогічної практики, затвердженою наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 13 червня 1986 р. № 446 [9, с. 2–4], а також з інструкцією з педагогічної практики, розробленою колективом вітчизняних педагогів (Т. Бєлоусов, Є. Бондаревська, А. Малащенко, Н. Сєргєєв) у 1989 році [4], головний зміст практики складали різні види професійно-педагогічної діяльності студентів: вивчення дитини, організація спілкування і життєдіяльності особистості в класі, організація індивідуальної та колективної навчально-пізнавальної, суспільно-політичної, трудової, художньої, спортивної діяльності дітей; формування творчих навичок вчителя, розвиток особистої загальної та педагогічної культури вчителя.

Серед важливих завдань, що підвищували науково-теоретичний рівень педагогічної практики з 1 курсу по 5 курс, були: формування системи загальнометодичних, загально-психологічних і загальнопедагогічних понять у структурі педагогічного досвіду майбутнього вчителя, формування потреби в самоосвіті та самовдосконаленні знань і вмінь [5, с. 30–33].

У зв'язку з новими завданнями, висунутими до ВПНЗ, зросли вимоги до рівня знань випускників факультетів іноземних мов, що спричинило надмірне перевантаження студентів.

Проаналізувавши навчальні плани за 1989 рік спеціальностей «Російська мова і література і іноземна мова» «Іноземні мови (дві мови)», та «Українська мова і література та іноземна мова» зазначимо, що їх спільною особливістю є досить велика кількість годин, відведених на вивчення дисциплін, пов'язаних з особливостями республіки (пов'язаних з історією, культурою національної республіки, рідною мовою, літературою); поповнення циклу загальноосвітніх дисциплін курсом «Обчислювальна техніка і технічні засоби в навчальному процесі»; розширення і поглиблення теоретичних знань студентів у галузі психології і методики виховної

роботи; розподіл теоретичних і практичних дисциплін спеціального циклу за курсами і семестрами, що створювало основу для реалізації міжпредметних і міжаспектних зв'язків як усередині спеціального циклу, так і між циклами суспільно-політичних і загальноосвітніх дисциплін. Особливу увагу приділено збільшенню годин на самостійну роботу студентів, курсові роботи (зі спеціальних, психолого-педагогічних дисциплін), дипломні роботи. До переліку державних іспитів зі спеціальностей «Біологія і іноземна мова», «Українська мова і література та іноземна мова» входили: марксизм-ленінізм, іноземна мова з методикою викладання, теорія і практика навчання та виховання. До переліку державних іспитів зі спеціальності «Іноземні мови (дві мови)», окрім марксизму-ленінізму, теорії і практики навчання та виховання обов'язково, входили: основна іноземна мова та методика її викладання, друга іноземна мова.

Отже, аналіз навчальних планів кінця 80-х рр. ХХ ст., дозволяє зробити висновок про поступове розширення змісту лінгвістичних (методичних) дисциплін для підготовки майбутніх учителів іноземних мов у поєднанні кількох компонентів: психолого-педагогічного, суспільно-політичного і фахового.

Загалом, аналізуючи реформаційні процеси у сфері освіти, зазначимо, що створена в досліджуваний період система підготовки майбутніх учителів іноземних мов досить успішно виконувала своє завдання, відповідаючи рівню розвитку, запитам і потребам системи загальної середньої освіти та органічно вписувалася в загальну систему народної освіти.

Однак, як зазначав В. Майборода, навчальні плани у ВПНЗ складали так, що виші готували педагогічно некомпетентних учителів, оскільки на спеціальність відводилося приблизно 2/3 навчального часу, а на професійні дисципліни (педагогіка, психологія, методика) – до 10 % [2, с. 150]. Така інтенсифікація навчального процесу спричинила певні недоліки в підготовці майбутніх учителів іноземних мов:

По-перше, у підготовці студентів іноземних мов простежувався значний розрив між теорією і практикою навчання. Випускники вишів інколи мали недостатню підготовку для ефективного використання ТЗН на уроках; молоді вчителі іноземної мови відчували великі труднощі в організації факультативів і позакласної роботи в школі.

По-друге, викладали іноземну мову в багатьох ВПНЗ без урахування вимог майбутньої професійної діяльності. Організація навчального процесу і методика, яку застосовували до цього предмета у ВПНЗ, не завжди була зразком для навчання майбутніх учителів іноземних мов, що проявлялося у великих затратах часу на перевірку домашніх завдань, у використанні великої кількості видів діяльності і завдань, та ін.

По-третє, випускники ВПНЗ недостатньо добре знали зміст шкільних програм і підручників, слабко володіли методами і прийомами навчальної і виховної роботи.

По-четверте, відсутність систематичного контакту професорсько-викладацького складу ВПНЗ з практикою в школі. Викладачі мовних кафедр не завжди знали про труднощі, з якими стикалися випускники під час проходження практики, відповідність рівня їх підготовки до вимог школи [3, с. 11–12].

Таким чином, з наведених вище фактів робимо висновок, що упродовж 80-х рр. ХХ ст. під впливом рухомих чинників – прискорення науково-технічного розвитку країни, розвитку окремих наукових напрямів – у змісті професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов простежуються чіткі тенденції кількісних і якісних змін:

- оновлення типових навчальних планів і програм навчальних дисциплін на основі принципу науковості, що дозволило виявити тенденцію вдосконалення навчально-методичної документації, відповідно до якої у програмах навчальних дисциплін було передбачено глибокий, докладний виклад навчального матеріалу;
- розширення змісту лінгвістичних (методичних) дисциплін;
- збалансованість структури навчальних планів та достатня увага до методики як науки із практичним її застосуванням у навчальному процесі;
- істотне збільшення кількості годин на психолого-педагогічні дисципліни і на педагогічну практику.

Професійній підготовці майбутніх учителів іноземних мов, яку проводили відповідно до вимог освітньої політики, були притаманні й певні недоліки, що визначили такі негативні закономірності:

- інтенсифікація навчального процесу (надмірне перевантаження студентів);
- неодноразова зміна цільової і змістовної складової навчальних планів і програм з підготовки майбутніх учителів іноземних мов;
- екстенсифікація професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов (низький рівень підготовки, зниження ефективності навчання.

Отже, розпочаті реформи хоча і не встигли внести кардинальних змін у зміст професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, проте сприяли появі багатьох прогресивних ідей у галузі освіти, чим заклали основу для подальшого реформування і модернізації освітньої системи країни на наступному етапі її розвитку.

Перспективи подальших розвідок в означеному напрямі вбачаємо у дослідженні

методів, форм та засобів навчання в галузі підготовки майбутнього вчителя іноземних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кабак Ю. В. До питання розвитку післядипломної освіти в Україні в другій половині ХХ століття [Електронний ресурс] / Ю. В. Кабак. – Режим доступу : http://www.ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/20071/kabak.pdf. – Назва з екрану.
2. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні : історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.) / В. К. Майборода. – К. : Либідь, 1992. – 196 с.
3. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації : освіта, світогляд, дії / Надія Скотна. – Львів : Українські технології, 2005. – 384 с.
4. Инструкция по педагогической практике студентов педагогических институтов / Е. В. Бондаревская, А. И. Малащенко, Н. В. Сергеев, Т. Ф. Белоусова. – М., 1989. – 15 с.
5. Какой должна быть педпрактика студентов университетов? // Вестник высшей школы. – 1984. – № 3. – С. 30–33.
6. Методическое письмо № 78-М «О совершенствовании обучения иностранным языкам» // Иностранные языки в школе. – 1984. – № 4.
7. Об организации учебного процесса в высших учебных заведениях по новым учебным планам : Инструктивное письмо Министерства высшего и среднего специального образования СССР № 20 от 25 мая 1983 г. // Бюллетень высшего и среднего специального образования СССР. – 1983. – № 8. – С. 8–9.
8. О пересмотре и дальнейшем совершенствовании учебных планов высших учебных заведений : Инструктивное письмо Министерства высшего и среднего специального образования СССР № 29 от 2 октября 1981 г. // Бюллетень высшего и среднего специального образования СССР. – 1981. – № 12. – С. 6–7.
9. Об утверждении инструкции по педагогической практике студентов государственных университетов : Приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 13 июня 1986 г. № 446 // Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР. – 1986. – № 8. – С. 2–4.
10. Розов В. Новые учебные планы педвузов / В. Розов, Ю. Круглов, А. Косаковский // Народное образование. – 1986. – № 9. – С. 30–35.
11. Специальные курсы по лингвистическому циклу дисциплин системе подготовки учителя иностранных языков : методические рекомендации / сост. А. А. Миролюбов, Э. Я. Мороховская. – К. : КГПИИЯ, 1985. – 15 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Kabak Yu. V. Do pytannya rozvytku pislyadyplomnoyi osvity v Ukrayini v druhiy polovyni XX stolittya [Elektronnyy resurs] / Yu. V. Kabak. – Rezhym dostupu : http://www.ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/20071/kabak.pdf. – Nazva z ekranu.
2. Mayboroda V. K. Vyshcha pedahohichna osvita v Ukrayini : istoriya, dosvid, uroky (1917–1985 rr.) / V. K. Mayboroda. – K. : Lybid', 1992. – 196 s.
3. Skotna N. Osoba v rozkolotiy tsyvilizatsiyi : osvita, svitohlyad, diyi / Nadiya Skotna. – L'viv : Ukrayins'ki tekhnolohiyi, 2005. – 384 s.
4. Ynstruktsyya po pedahohycheskoy praktyke studentov pedahohycheskykh ynstytutov / E. V. Bondarevskaya, A. Y. Malashchenko, N. V. Serheev, T. F. Belousova. – M., 1989. – 15 s.
5. Kakoy dolzhna byt' pedpraktyka studentov unyversytetov? // Vestnyk vysshey shkolы. – 1984. – № 3. – S. 30–33.
6. Metodycheskoe pys'mo № 78-M «O sovershenstvovanyy obuchenyya ynostrannыm yazыkam» // Ynostrannыe yazыky v shkole. – 1984. – № 4.
7. Ob orhanyzatsyy uchebnoho protsessa v vysshykh uchebnыkh zavedenyyakh po novыm uchebnym planam : Ynstruktyvnoe pys'mo Mynysterstva vыssheho y sredneho spetsyal'noho obrazovanyya SSSR № 20 ot 25 maya 1983 h. // Byulleten' vыssheho y sredneho spetsyal'noho obrazovanyya SSSR. – 1983. – № 8. – S. 8–9.
8. O peresmotre y dal'neyshem sovershenstvovanyy uchebnыkh planov vysshykh uchebnыkh zavedenyy : Ynstruktyvnoe pys'mo Mynysterstva vыssheho y sredneho spetsyal'noho obrazovanyya SSSR № 29 ot 2 oktyabrya 1981 h. // Byulleten' vыssheho y sredneho spetsyal'noho obrazovanyya SSSR. – 1981. – № 12. – S. 6–7.
9. Ob utverzhdenyy ynstruktsyy po pedahohycheskoy praktyke studentov hosudarstvennыkh unyversytetov : Prykaz Mynysterstva vыssheho y sredneho spetsyal'noho obrazovanyya SSSR ot 13 yyunya 1986 h. № 446 // Byulleten' Mynysterstva vыssheho y sredneho spetsyal'noho obrazovanyya SSSR. – 1986. – № 8. – S. 2–4.
10. Rozov V. Novыe uchebnыe planы pedvuzov / V. Rozov, Yu. Kruhlov, A. Kosakovskyy // Narodnoe obrazovanye. – 1986. – № 9. – S. 30–35.
11. Spetsyal'nыe kursы po lynhvystycheskomu tsyklu dystsyplyn systeme podhotovky uchytelya ynostrannыkh yazыkov : metodycheskye rekomendatsyy / sost. A. A. Myrolyubov, Э. Ya. Morokhovskaya. – K. : K·HPYYYa, 1985. – 15 s.